

УДК 159.922.1

Данильченко Тетяна,

кандидат психологічних наук, доцент,

докторант кафедри соціальної психології

Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка

ГЕНДЕРНИЙ ДИСПЛЕЙ ЯК КОМПОНЕНТ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті розглядаються наукові пошуки в сфері гендерної репрезентації (гендерний дисплей). Показано, що вивчаються такі основні аспекти: прояви в зовнішності та сприймання сексуальності, уявлення про красу чоловіків та жінок, ставлення до власної тілесності, гендерна репрезентація у осіб з порушеннями гендерної ідентичності.

Ключові слова: *гендерний дисплей, гендерна ідентичність, тілесність, краса, зовнішність.*

The article describes scientific search in the field of gender representation (gender display). It is shown that such basic aspects as: display in appearance and perception of sexuality, conception about men and women's beauty, attitude to own body, gender representation in individuals with gender identity disorders are being studied.

Key words: *gender display, gender identity, bodily self, beauty, appearance.*

Постановка проблеми. Факт зміни гендерних стереотипів, тобто суспільних уявлень про належну поведінку та обов'язки чоловіків та жінок, не викликає особливих заперечень у дослідників. Однак постає питання, яким чином відображуються ці зміни у репрезентації гендерних відносин. Для підкреслення соціального джерела ставорольної поведінки почали використовувати термін «гендер» на противагу статі, що описувала факт біологічної детермінації. В сучасному суспільстві спостерігається підвищена цікавість до гендерної психології, що обумовлено динамікою трансформації установлених гендерних відносин. Соціальні здвиги та ситуація соціальної кризи призводять не тільки до глобальних змін в житті соціуму, але

також до трансформації соціальних ідентичностей індивідів та уявлень про маскуліність/ фемінінність. Актуальною стала проблема гендерної репрезентації у соціальній взаємодії, оскільки її правила досить часто незрозумілі, що може викликати у сучасної людини (особливо молодой) кризу гендерної ідентичності.

Уособленням гендерних переживань в зв'язку з культурою та суспільними оцінками стало явище гендерної ідентичності. Психологія гендерної ідентичності особливо активно почала розвиватися з 90-х рр. XX ст.: ведуться дискусії щодо самого поняття (Л.Н. Ожигова, А.А. Бородуля, І.С. Кон, В.Є. Каган), його функцій (І.О. Кириллова), та особливо структури. Якщо спочатку дослідники звертали увагу на інтропсихічні аспекти (гендерна самооцінка, гендерна вдоволеність, гендерна саморегуляція), то пізніше актуальними стали й інтрапсихічні (гендерні стереотипи та упередження, гендерні переваги, гендерні ролі тощо) [4; 6; 12].

Результати теоретичного аналізу проблеми. Здебільшого гендерну ідентичність визначають як особливий вид соціальної ідентичності, що співіснує в самосвідомості людини в єдності з уявленнями про професійний, сімейний, етнічний, освітній, інший статус. Це продукт соціального конструювання [24]. Вперше про тілесний аспект гендерних переживань у вітчизняній психології вказує В.Є.Каган (1991), даючи таке визначення статевої ідентичності: «співвіднесеність особистості з тілесними, психофізіологічними, психологічними та соціокультурними значеннями маскуліності та фемінінності» [3, с. 26]. Однак в підручнику з гендерної психології 2010 р. дане визначення вже використовується для опису гендерної ідентичності [6].

Одна з перших підкреслює тілесний аспект в структурі гендерної ідентичності І.О.Кириллова (2005): «Гендерна ідентичність – прийняття своєї соціальної приналежності за ознакою статі, успішне опанування практик формування тілесності, що відповідають соціокультурним уявленням про маскуліність/ фемінінність, оволодіння конвенційними моделями поведінки, що репрезентують мужність та жіночність» [4, с.1].

Підкреслюють роль фізичного аспекту для формування гендерної ідентичності і зарубіжні дослідники. Так, на думку М.Блейз,

яка вивчала смаки дітей щодо одягу, «найбільш очевидним та вираженим засобом, яким діти формують гендер та ідентифікують себе або як осіб жіночого роду, або як чоловічого, є те, як вони пред'являють себе фізично як гендерні істоти» [26, с. 93].

Отже, очевидно, що суттєвим компонентом гендерної ідентичності є тілесне Я. Значна кількість дослідників пропонує розглядати тілесний досвід в якості базового у формуванні як структур свідомості, так й особистісних структур (Д.Пайнз, А.Ш.Тхостов).

Проблема тілесності привертала увагу як філософів, так і психологів. Так, Ж.-П.Сартр виділяє три онтологічних виміри тілесності: тіло як буття-для-себе («цілісність, якою я існую афективно в зв'язку з об'єктивним сприйманням світу» [18, с. 243]), тіло-для-іншого («тіло-яке-вказує-за-межі-самого-себе, відразу в просторі (це ситуація) і в часі (це об'єкт-свобода)» [18, с. 291]); тіло як об'єкт пізнання («я існую для себе як пізнаний іншим в якості тіла» [18, с. 324])

Найбільш дослідженим є аспект «тіло як буття-для-себе». При цьому дослідження зосередженні на такому аспекті тілесності, як сексуальність. Увагу на цю сферу людського буття звернули психотерапевти. Так, Олександр Лоуен стверджує, що тілу жінки притаманна двоїстість: з одного боку, воно пов'язане з чоловіком, з іншого – з дитиною і пов'язує чоловіка з майбутнім через їх дітей. Подвійність притаманна й чоловікам і виражається в його ставленні до свого тіла і до геніталій [10].

В цьому ж напрямі вивчається таке явище як «відчуження від тіла», що позначає стан, коли жінка перестає бути суб'єктом сексуальних відносин, оскільки занижена самооцінка власного тіла не дозволяє їй бути референтом власного тілесного образу (суб'єктом оцінки стає Інший) [2; 30].

Психотерапевти звернули увагу й на проблему впливу на психіку через тіло (тілесно-орієнтована терапія). Окремим аспектом є вивчення та нівелювання впливу стереотипів фізичної привабливості на самооцінку й поведінку людини (як правило, в психіатричному контексті: дисморфобія, депресія, анорексія тощо).

Тіло як буття-для-іншого в більшості робіт розглядається як буття жіночого тіла для чоловіка та чоловічого тіла для жінки.

В російській психології в дослідженнях І.С. Кона підкреслюється, що не тільки жіноче тіло стає об'єктом чоловічого погляду, а й «чоловіче тіло може бути еротичним об'єктом, на нього можна дивитися і навіть розглядати» [8].

В соціальній психології даний вимір представлений найширше. Перш за все, це вивчення стандартів відносно людського тіла та зовнішності в цілому (Н. Рамсі, Д. Харкорт, В. Суемі, А. Фернхем, G. Forbes, S. Tantleff-Dunn), також з'ясовується вплив еталонних образів чоловіків і жінок на оцінку Іншого як привабливого (Р.В. Моляко, Н.А.Коваль, Р.П. Мильруд, Т. Cash, Т. Brown).

Третій онтологічний вимір (тіло як інструмент пізнання) поки що представлений здебільшого в мистецтві, а в психології тільки робляться перші кроки в рамках психології соціального пізнання.

Таким чином, образ тіла є комплексним та багатоаспектним конструктом, що включає декілька змінних [17]. Так, Є.Т.Соколова виділяє в структурі самосвідомості два компоненти: образ фізичного Я як когнітивне утворення та емоційно-ціннісне ставлення (самооцінка) як афективне утворення [19]. В останній час виділяють ще одну структурну лінію розмежування: на фізичне Я (тіло) і соціальне Я (соціальні практики оформлення зовнішності).

В середині ХХ сторіччя Е.Гоффманом було введено поняття «гендерний дисплей» для позначення сукупності культурних конвенційних зображень гендерно-класового членства, очевидних для членів суспільства; їх зміст, на думку автора, створюється через людські стосунки [9]. Важливість даного поняття полягає в тому, що акцентується на тільки фізичний аспект, а й зовнішня репрезентація в цілому, в системі соціальних зв'язків та акцентів.

На сьогоднішній день можемо виділити декілька напрямків вивчення гендерного дисплею як елементу гендерної ідентичності. В цьому контексті дослідження ведуться не так давно – раніше особливий акцент робився на тілесності як міждисциплінарній науковій проблемі, перш за все в рамках вивчення зовнішнього вираження сексуальності.

1. Вивчення сприймання сексуальності. На думку дослідників, особливими маркерами сексуальності (а відповідно й статевої

ідентичності) є частини тіла, що виходять за його основні абрисы, зокрема це груди у жінок і геніталії у чоловіків. В американській психології проведено багато досліджень, присвячених проблемі сприймання жіночих грудей [36; 37; 42; 43]. Показано, що розмір грудей, який вважається соціально схвальним, протягом 90-х років значно виріс. Для жінок великі груди пов'язуються із значною кількістю позитивних характеристик, зокрема таких як успіх, популярність, сексуальна активність, довіра, високий рівень інтелекту [43]. Саме тому зростає кількість жінок, які звертаються до хірургічного втручання та отримують грудні імплантанти. Як правило, жінки схильні сприймати власні груди меншими, ніж ідеальний розмір, та набагато меншими, ніж розмір, який вони приписують ідеалу чоловіків. І хоча розмір бюста, якому віддають перевагу чоловіки, досить великий, він все ж менший, ніж той, що приписують чоловічому ідеалу жінки. Хоча жінки точні в тому, що чоловіки віддають перевагу жіночим фігурам з великим бюстом, невеликою талією і вузькими стегнами [32]. Як вже зазначалось, такий еталон створює дилему для багатьох жінок астеничного типу, оскільки великий ріст і вузькі стегна рідко коли поєднуються природним чином з великим розміром грудей. Цікаво, що жінки, у яких великий бюст, теж незадоволені власною тілобудовою і схильні до використання коригуючих засобів.

Окремою проблемою є материнство та його фізіологічне вираження в зовнішності. Довгий час все, що пов'язано з дітонародженням, табувалося: вагітній жінці або неможна було виходити з дому (практично до початку ХХ століття для вищих верств населення), або обов'язковим був специфічний одяг, що повинен був максимально скрити факт вагітності. На сьогоднішній день материнство – предмет гордості та акцентуації; популярним став одяг, що підкреслює факт вагітності, публічні люди через засоби масової комунікації будь-яким чином намагаються поширити інформацію про власні дітородні можливості та їх реалізацію.

Значна частина дослідниць вважає, що народження дітей є останнім констатуючим елементом формування жіночої гендерної ідентичності, її завершальним чинником (Д.Пайнз). З такої точки зору, жінкам, що не народжували, відмовляють у побудові повно-

цінної гендерної ідентичності. Стосовно чоловіків соціальний тиск щодо факту батьківства набагато менший.

Зовнішність чоловіків також перетворюється на об'єкт соціальної уваги, вимоги до неї зростають. Сексуальна привабливість стає надзвичайно важливою не лише для жінок, а для чоловіків. Дослідники пов'язують дане явище зі змінами у владних можливостях та підвищенні сексуальної активності жінок. Були виявлені зміни у бажаній величині грудної клітини для чоловіків [43]. За останні 30 років іграшки чоловічої статі стали більш мускулісті, в окремих випадках більше, ніж природно можливо. Хоча незрозуміло, чи це є причиною змін, чи відображенням акценту на бажаному розвитку м'язів. Еволюція цих фігур показує, що культурні ідеали чоловічого тіла поступово стають такими ж недосяжними, як і жіночого. За даними досліджень, для чоловіків вдоволення розміром грудної клітини є більш важливим аспектом образу тіла і самоповаги, ніж вдоволення розміром грудей для жінок [42]. Бажання підкреслити м'язи торсу призводить до популярності важкої атлетики, вживання білкових добавок з високою калорійністю, анаболічних стероїдів і, рідше, грудних імплантацій. Один із п'яти пацієнтів пластичних хірургів – особа чоловічої статі [29] і, як правило, це чоловік, що невдоволений власними м'язами. Інколи такі чоловіки вдаються до дієт, щоб зігнати жир і підкреслити грудні м'язи. І хоча в 90-ті роки ідеальний розмір жіночих грудей для чоловіків зменшився, чоловічий ідеальний розмір грудної клітини не змінився [42].

2. Одним з найбільш розроблених напрямів як в соціальній, так і в медичній психології є вивчення образу тіла як набору багатовимірних **ставлень до тіла**. Як правило, вивчається негативний образ тіла, оскільки він позначається і на самосприйманні в цілому, і на психологічному функціонуванні, і на поведінці. Існує два відносно незалежних компонента образу тіла [25]: образ тіла, що сприймається, включаючи розмір тіла, а також «мінус ідеал» – різницю між сприйнятим і ідеальним розміром тіла, та суб'єктивний установочний образ тіла, який складається з знання, поведінки і почуттів, що пов'язуються з фізичним розміром. Суб'єктивний образ тіла включає як глобальне вдоволення тілобудовою, так і вдово-

волення окремими частинами тіла. За результатами американських досліджень, на відміну від чоловіків, які оцінюють себе в цілому, жінки більше звертають увагу на окремі частини свого тіла [31]. Найбільш значущими у формуванні загального самоприйняття для жінок є оцінка стегон і грудей. Аналогічні результати були отримані в українських дослідженнях. Жінок особливо хвилюють волосся, кисті рук, ступні, стегна, сідниці, чоловіків – руки, грудна клітина і геніталії [11].

В цілому, в американській психології вплив суспільних стандартів зовнішності на формування фізичного образу людини вивчається через дослідження ступеню вдовolenості людиною своїм тілом. Міра вдовolenості–незадовolenості визначається різним чином. Найбільш часто використовується методика «шкала ставлення до тіла», запропонована P.F. Secord & S.M. Jourard (1955) [35]. Також поширені фізичні міри, такі як масовий індекс тіла (BMI – Body Mass Index) або коефіцієнт талія/ стегна [40]. Використовують при вивченні стереотипів зовнішності і візуальні засоби. Оскільки незадовolenість тілом є візуально суб'єктивним феноменом, використання візуальних стимулів має високу екологічну валідність. Досить широко розповсюджена методика, яку розробляли Stunkard A. J., Sorenson T., Schulsinger F. (1983) [41]. Вона включає 9 анатомічно прорисованих чоловічих та жіночих фігур від дуже худі (1) до дуже повної (9). Учасників просять позначити власний і бажаний тип тілобудови. Також запропонований цілий ряд шкал, що спрямовані на вивчення порушень харчової поведінки, пов'язаних з викривленим сприйманням власного тіла, наприклад EDI (Eating Disorders Inventory) [33], EAT-26 (Eating Attitudes Test) [39].

Практично в усіх дослідженнях [29; 30; 32; 34] оцінки власного тіла у жінок виявляються більш негативними, порівняно з чоловіками. Останні більш часто вважають себе привабливими. Американська дослідниця М.Тіггеманн (2004) підкреслює, що хоча концепт фізичної самості (*bodily self*) важливий для обох статей, однак для жінок привабливість більш значуща, що в свою чергу більше впливає на самооцінку в цілому. Наприклад, жінки за допомогою зовнішності отримують певний статус в чоловічому світі, вони більш чутливі до вікових змін зовнішності [44]. За результатами

досліджень, жінки, як соціальна група, набагато більше невдоволені власним тілом, і ця невдоволеність значно зросла за останні 25 років [29].

Дослідження показали, що вдоволення власним тілом не напряму обумовлене статевою приналежністю, не менш значущим фактором є гендерна орієнтація людини. Так, набагато більший рівень невдоволення власною тілобудовою (різниця між оцінкою власного тіла і бажаного ідеалу тілобудови) продемонстрували жінки фемінінного та недиференційованого типу, порівняно з маскулініними і андрогінними жінками. У них же набагато частіше зустрічаються порушення харчової поведінки. Також більший рівень негативних оцінок був виявлений у фемінінних чоловіків [25].

Американські дослідники вважають, що на відміну від традиційних поглядів, надзвичайно чутливими до культурних стандартів привабливості є саме чоловіки, це пояснюється змінами у чоловічих гендерних ролях [14; 25]. Тому порушення харчової поведінки не є виключно «жіночою проблемою», психологи передбачають підвищення їхнього рівня і серед чоловіків. Ідеальний чоловічий тип тіла доволі неоднозначний. Єдиною характеристикою тіла, яка асоціюється з фізичною привабливістю в багатьох культурах, є розвиток мускулатури і зріст у чоловіків. Деякі чоловіки хочуть бути більш худими, інші – більш кремезними.

3. Особливості змісту **стереотипів «красива людина»**. Проблема сприймання краси здавна привертала увагу не тільки митців, але й філософів, біологів, психологів. Проведено значну кількість досліджень, де розбираються окремі аспекти людської зовнішності, але гендерний контекст представлений здебільшого тільки фактом статевої належності об'єкту сприймання [9; 15; 22].

Дослідники прийшли до висновку, що здебільшого краса є соціальним феноменом, хоча й базується на фізіологічних механізмах виживання [5]. Тому вимоги до красивої зовнішності варіювали від культури до культури та в ході історії. Зараз відбувається певним чином уніфікація стандартів зовнішності під впливом модельного бізнесу, засобів масової комунікації, які запроваджують стандарти масової культури (японські дослідники говорять про «вестернізацію» [38]). Останні дослідження, присвячені даній проблемі, дово-

дять факт соціальної обумовленості настанов щодо тілесності [28; 29; 37].

В сучасному світі «красива людина» стає культурно-інформаційним символом, який свідчить про соціально-демографічний, економічний, соціальний статус особистості. Практика підтримки краси стає в наш час абсолютно легітимною і породжує утворення «індустрії краси». Відповіддю на соціальні запити стала розробка багаточисельних засобів модифікації тіла: розвивається пластична хірургія, набули поширення різноманітні спортивні та косметичні установи, з'явилася ціла індустрія косметичних засобів та хімічних засобів для корекції фігури тощо.

Одна з сучасних російських дослідниць проблеми привабливості Д.В.Погонцева зауважує, що у молодих жінок ставлення до красивих жінок більш позитивне, тобто молодь виявляється більш чутлива до соціального тиску. Зрілі жінки більш пов'язують ознаки краси з особистісними якостями, а не особливостями зовнішнього вигляду [15].

4. Окремою проблемою є **гендерна репрезентація осіб з різними порушеннями гендерної ідентичності**. Важливим досягненням медичної науки стала можливість зміни статі. Якщо в середині ХХ століття подібні операції проводилися виключно за медичними показниками (в основному різні форми інтерсексуальності), то зараз достатньо причиною стають і психологічні переживання, що надзвичайно підвищує відповідальність лікарів. Важливим є те, що кількість людей, які звертаються за подібною допомогою постійно зростає, так кількість прооперованих транссексуалів у США оцінюється в 11 тисяч чоловік (не включаючи тих транссексуалів, які не погодилися на заміну статі). Загальна кількість транссексуалів у деяких європейських країнах і США оцінюється як 1 на 20-25 (50) тисяч чоловіків у віці старше 15 років. Оцінки кількості трансексуалів-жінок, які прагнуть стати чоловіками, виявляються нижчі, ніж трансексуалів-чоловіків, приблизно у відношенні 1 до 3. Більш соціально відкритим став й трансвестизм – прагнення змінити гендерну ідентичність на певний проміжок часу, виконуючи гендерну роль іншої статі. В цьому контексті надзвичайної актуальності набуває вивчення механізмів реалізації гендерної ідентичності та її соціальної репрезентації.

Соціальні аспекти зовнішності вивчаються в рамках психології соціального пізнання, але гендерний контекст присутній неявно: у вигляді врахування статі об'єкта та суб'єкта сприймання. Були виділені маркери гендерної репрезентації: одяг (цікаві дослідження цієї проблеми провели сестри Соріни [20; 21]), каблуки для жінок, борода для чоловіків. В наших дослідженнях було виявлено, що головними атрибутами статевої належності в уявленнях молоді для жінок є помада, краса та ніжність, для чоловіків – автомобіль, сила, робота [1].

Важливим аспектом соціальної репрезентації гендеру є мода. Спостерігається еволюція поглядів на зовнішнє оформлення, де одночасно присутні дві протилежні тенденції. З одного боку, в оформленні зовнішності підкреслюється статева типовість (образ «мачо», військовий стиль серед молодих чоловіків; акцентована сексуальність «жінки-вампи»), з іншого спостерігається уніфікація вимог до зовнішності (введення дрес-коду та поширення ділового та спортивного стилю, поява метросексуалів).

Висновки. Гендерний дисплей, як й гендерна ідентичність в цілому, переживає значні трансформації. Вчені почали розуміти актуальність гендерної репрезентації для людської взаємодії, хоча на побутовому рівні, це було відомо давно («за одягом зістрічають»). В ХХ ст. відбувається сплеск досліджень на цю тему, хоча здебільшого в рамках вивчення соціального пізнання, а не гендерного контексту.

Перш за все увага приділяється зовнішньому виразу сексуальності (оголеність, підкреслення вагітності; в пластичній хірургії найпоширенішими операціями є збільшення грудей та губ у жінок, геніталій у чоловіків). Надзвичайного значення як об'єкта оцінки набуває людське тіло, при чому на відміну від попередньої історичної тенденції оцінюється не лише жіноче, а й чоловіче тіло. З'являється індустрія, яка обслуговує людську тілесність (спасалони, фітнес-клуби, «центри краси», пластична хірургія тощо).

Для чоловіків та жінок діють різні правила оформлення зовнішності: для жінок вимоги набагато жорсткіші (відповідно до стереотипів «справжня жінка» проводить перед дзеркалом та за зборами левову частку свого дня). В ході лише ХХ ст. спостерігаються зна-

чні коливання щодо вимог до гендерного дисплею: від нарочитого акцентування статевої належності (короткі спідниці у жінок, штани з заниженою проймою у чоловіків) до абсолютного її нівелювання (джинсовий одяг, спортивний стиль).

В сучасному світі спостерігається надзвичайна варіативність у ступені жорсткості диктату (мусульманські культури) та змісту вимог (мінливість моди) до людської зовнішності. Цікаво сполучаються, з одного боку, велика свобода: сучасна людина певним чином вільна у вираженні внутрішнього світу через власну зовнішність, з іншого, – надзвичайний тиск: при всій варіативності статева належність обов'язково акцентується у зовнішніх ознаках. «Зображення» на гендерному дисплеї може бути різне, але його наявність не піддається сумніву. Прогнозованим є підвищення інтересу дослідників до цієї теми, але в гендерному контексті наукового аналізу.

Використана література:

1. Данильченко Т. В. Уявлення про «чоловіче» та «жіноче» жінками різного віку / Т.В. Данильченко // Актуальні проблеми практичної психології. Зб-к наук. праць. Ч.І. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2009. – С.316-325.
2. Исследования сексуальности в современной России. – СПб. : Европ. ун-т в Санкт-Петербурге, 2001.
3. Каган В.Е. Половая идентичность и развитие личности / В.Е.Каган // Обозрение психиатрии и медицинской психологии им. Бехтерева. – 1991. – №4. – С.25-33.
4. Кириллова И. А. Формирование гендерной идентичности старшеклассников (на материале филологических дисциплин общеобразовательной школы): автореф. Дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / И.А. Кириллова. – Волгоград, 2005. – 28 с.
5. Коваль Н.А. Экспериментальное изучение проблемы привлекательности противоположного пола в молодежной среде / Н.А. Коваль, Р.П. Мильруд, В.В. Сутормин // Известия смоленского государственного университета. – 2008. – №3. – С.218-229.
6. Козлов В.В. Гендерная психология. Учебник для вузов / В.В. Козлов, Н.А. Шухова. – СПб. : Речь, 2010. – 270 с.
7. Кон И.С. Лики и маски однополой любви. Лунный свет на заре/ Игорь Кон. – 2-е изд., перераб. доп. – М. : Астрель: АСТ, 2006. – 574, [2] с.
8. Кон И.С. Мужское тело как эротический объект // О муже(Н)ственности: Сб-к ст. Сост. С.Ушакин. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – С.43-78.

9. Кравченко А.И. Мужчина и женщина: взгляд сквозь рекламу. Социологическая мозаика Эрвина Гоффмана. Человек в мире людей: хореография общения / А.И. Кравченко // Социологические исследования. – 1993. – №2. – С.117-131.

10. Лоуэн А. Любовь и оргазм / А.Лоуэн. – М.: Феникс, 1997. – 432 с.

11. Моляко Р.В. Психокорекційні стратегії деформації Я-образу зовнішності в юнацькому віці / Р.В. Моляко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №6. – С. 78-80.

12. Ожигова Л.Н. Гендерная идентичность личности и смысловые механизмы ее реализации: автореф. дис. доктора психол. наук: 19.00.01 / Л.Н. Ожигова. – Краснодар, 2006. – 46 с.

13. Пайнз Д. Бессознательное использование своего тела женщиной / Д.Пайнз. – СПб. : Восточно-Европейский институт психоанализа, 1997. – 198 с.

14. Палуди М. Психология женщины / М. Палуди. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 384 с.

15. Погонцева Д.В. Красивая женщина: социально-демографический анализ представлений / Д.В. Погонцева // Социальная психология и общество. – 2011. – №1. – С.73-82.

16. Рамси Н. Психология внешности / Пер. с англ. под ред. А.П. Федорова / Н. Рамси, Д. Харкорт. – СПб. : Питер, 2009. – 256 с.

17. Ребеко Т.А. Гендерная идентичность и репрезентация тела у женщин / Т.А. Ребеко// Психологический журнал. – 2010. – Т.31. – №1. – С.15-31.

18. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии/ Ж.П. Сартр. – М. : ТЕРРА-Книжный клуб; Республика, 2002. – 928 с.

19. Соколова Е.Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности / Е.Т. Соколова. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 215 с.

20. Сорини, сестры. Истоки имиджа или одежда женщины в азбуке общения. – М. : Гном-Пресс, 1999. – 192 с.

21. Сорини, сестры. Необходимый имидж или Как произвести нужное впечатление с помощью одежды. – М. : Гном-Пресс, 1999. – 216 с.

22. Суэми В. Психология красоты и привлекательности / Пер. с англ. под ред. Е.И.Николаевой / В. Суэми, А. Фернхем А. – СПб. : Питер, 2009. – 240 с.

23. Тхостов А.Ш. Психология телесности / А.Ш.Тхостов. – М. : Смысл, 2002.

24. Чекалина А.А. О влиянии родительских установок на формирование гендерной идентичности ребенка / А.А.Чекалина // Мир психологии. – 2004. – №2. – С.106-113.

25. Barnett H.L., Keel P.K. Body type preferences in Asian and Caucasian college students// Sex Roles. – 2001. – v.44. – P.768-784.

26. Blaise M.A. A feminist poststructuralist study of children in an urban kindergarten classroom// *Early Childhood Research Quarterly*. – 2005. – V.20. №1. – P.85-108.
27. Cash T.F., Brown T.A. Gender and body images: Stereotypes and realities// *Sex Roles*. – 1989. – v. 21. – №5-6. – P.361-373.
28. Fallon E.A., Hausenblas H.A. Media images of the «ideal» female body: Can acute moderate their psychological impact// *Body image*. – 2005. – V.2. №1. – P.62-73.
29. Forbes G.B. Body Dissatisfaction in Women and Men: The Role of Gender-Typing and Self-Esteem// *Sex Roles*. – 2001. – v.43. – P.55-68.
30. Franzoi S.L. Is female body esteem shaped by benevolent sexism// *Sex Roles*. – 2001. – v.44. – № 1-2. – P.46-54.
31. Franzoi S.L., Kessenich J.J., Surgrue P.A. Gender differences in the experience of body awareness: an experimental sampling study// *Sex Roles*. – 1989. – v. 21. – №7-8. – P.499-515.
32. Furnham A., Hester C., Weir C. Sex differences in the preferences for specific female body shapes// *Sex Roles*. – 1990. – v. 22. – №11-12. – P.743-754.
33. Garner, D. M., Olmsted, M. P., & Polivy, J. Development and validation of a multidimensional eating disorder inventory for anorexia nervosa and bulimia// *International Journal of Eating Disorders*. – 1983. – v. 2. – P.15-34.
34. Huon G.F., Morris S.E., Brown L.B. Differences between male and female preferences for female body size// *Australian Psychologist*. – 1990. – v. 25. – №3. – P.314-317.
35. Jourard S. M., Secord, P. F. Body-cathexis and the ideal female figure// *Journal of Abnormal and Social Psychology*. – 1955. – v. 50. – P.243-246.
36. Kleinke C. L., Staneski R. A. First impressions of female bust size// *The Journal of Social Psychology*. – 1980. – v. 110. – P.1223-1234.
37. Koff E., Benavage A. Breast size perception and satisfaction, body image, and psychological functioning in Caucasian and Asian American college women// *Sex Roles*. – 1998. – v. 38. – P.655-673.
38. Mukai T., Kambara A., Sasaki Y. Body dissatisfaction, need for social approval, and eating disturbances among Japanese and American college women// *Sex Roles*. – 1998. – v.39. – P.751-763.
39. Rozin P., Fallon A. Body image, attitudes to weight, and misperceptions of the opposite gender: A comparison of men and women in two generations// *Journal of Abnormal Psychology*. – 1988. – v. 97. – P.342-345.
40. Singh D., Young R. K. Body weight, waist-to-hip ratio, breasts, and hips: Role in judgments of female attractiveness and desirability for relationships// *Ethology and Sociobiology*. – 1995. – v. 16. – P.483-507.
41. Stunkard A. J., Sorenson T., Schulsinger F. Use of the Danish adoption register for the study of obesity and thinness. In S. Kety (Ed.). *The genetics*

of neurological and psychiatric disorders (pp. 115-120). – New York: Raven Press, 1983.

42. Tantleff-Dunn S. Breast and chest size: Ideals and stereotypes through the 1990s// *Sex Roles*. – 2001. – v.43. – P.751-763.

43. Thompson J. K., Tantleff, S. Female and male ratings of upper torso: Actual, ideal, and stereotypical conceptions// *Journal of Social Behavior and Personality*. – 1992. – v. 7. – P.345-354.

44. Tiggemann M. Body image across the adult life span: stability and change// *Body image*. – 2004. – V.1. – №1. – P.29-41.